

Vitt eller brett

– vilka får ta plats i medier och på redaktioner?

Lars Truedson och Jonathan Lundqvist*

Svarta är snarare överrepresenterade än underrepresenterade i den svenska tv-rutan. Åtminstone om vi mäter tv-reklam och tv-nyheter. Och åtminstone om vi bara mäter ren numerär. Institutet för mediestudier har för denna skrift mätt hur personer som syns i tv på bästa sändningstid ser ut och har, med hjälp av skattade siffror, försökt jämföra gruppernas medierepresentation med dess andel av befolkningen. Det visar sig då att andelen icke-vita är störst i tv-reklamen följt av tv-nyheterna och lägst i tv-underhållningen. Jämfört med sin grupps andel av befolkningen är svarta generellt överrepresenterade i alla tre innehållskategorierna, i synnerhet i reklam och underhållning. Asiater är underrepresenterade i nyhetskategorierna medan personer från mellanöstern är underrepresenterade i samtliga kategorier. Representationen av latinos motsvarar ungefär gruppens befolkningsandel. Men det är också tydligt att de icke-vita oftare har mer passiva roller, utan interaktion med andra.

---

* Lars Truedson är föreståndare och Jonathan Lundqvist är programredaktör, båda vid Institutet för mediestudier.

Det finns få färska studier om hur det ser ut på redaktionerna när det gäller denna etniska mångfald, men på styrelsenivå representerar de stora mediekoncernerna inte det blandade, mångfaldiga, mångkulturella och rasifierade Sverige. Ytterst få är utlandsfödda. Och när vi undersökt bakgrunden hos de ansvariga utgivarna för det största nyhetsorganet (tidning eller sändning) hos de tio största mediekoncernerna finner vi endast en utlandsfödd person.

Institutet för mediastudier tar sig i denna skrift an ämnet etnisk mångfald. Eller rasmässig representation. Eller diskriminering utifrån ursprung. Många begrepp konkurrerar om att ringa in detta område. Och flera ideologiska och vetenskapsteoretiska inriktningar slåss om hur det ska tolkas och vad som kan, bör och ska mätas. Det är också slående att det är så stor brist på medieforskning inom ett område där samtidsdebatten är så intensiv. Varför är det så? Och vad vet vi om hur väl redaktionerna och mediernas utbud motsvarar det etniskt blandade nutida Sverige? Det vill vi titta närmare på i denna skrift.

Svårigheter och motstånd

Antologin fick en stapplande start: när idén först diskuterades med en referensgrupp av medieforskare var skepsisen tydligt synlig bland deltagarna. Det gick att se tveksamheten sprida sig över ansiktena i videokonferensen. Det där går väl ändå inte? Finns verkligen begreppen på plats? Metoderna? Är inte resonemangen en teoretisk återvändsgränd? Och under det fortsatta arbetet har ovanligt många haft svårt att

finna tid för medverkan. Kanske har vi bara haft otur? Eller så är det möjligen ett tecken på att området är både minerat och hyperaktuellt; samtidigt politiskt brännbart och metodologiskt utmanande.

Men vi bestämde oss ändå för att arbeta vidare för att se hur den ”svenska osvenskheten” (som **Paul Frigyes** formulerar det i sitt kapitel) behandlas i medier. För denna bok har Institutet för mediastudier samlat en blandning av empiriska undersökningar, journalistiska sammanställningar, forskningsöversikter samt några mer personligt hållna essäer och analyser. Bland skribenterna finns representanter för en rad olika hållningar i den, bitvis ganska infekterade, debatt som troligtvis är en av flera orsaker till att så lite aktuell medieforskning tar sig an ämnet.

Men det är också mycket svårt. När en kollega som är väl bekant med det judiska Sverige fick se vår mätning av ursprunget hos mediekoncernernas styrelser kunde han inte låta bli att fråga, halvt på skämt, halvt på allvar: ”Ska vi mäta antalet judar i medierna också?”. Vi är väl medvetna om att vi beträder minerad mark. Vi har försökt klara av det genom ett öppet sinne och ett brett kontaktnät. Sannolikt kommer ingen vara helt nöjd med den bild som framträder genom vår mosaik av författare med olika hållningar, metoder och åsikter. Men vi är samtidigt övertygade om att de försök vi gör för diskussionen framåt.

Och det görs med en bas i två antaganden: Ett är att hur vi ser ut, pratar och agerar påverkar hur vi tas emot och att det därför är intressant hur medier låter grupper med olika utseende, sätt att tala och agera synas och höras. Det andra är att om vi inte försöker testa

metoder för att systematiskt få syn på dessa saker, så kan inte heller diskussionen av betydelsen av dem föras framåt. Om vi inget mäter, är vi utlämnade till antaganden, gissningar och inte minst fördomar. Självklart finns en gräns för vad som etiskt och praktiskt kan och ska mätas. Men den får inte vara snäv om vi vill att diskussionen ska bli fruktbar. Vi menar att vi hittat en rimlig avvägning i de studier vi här presenterar. Men vi är samtidigt medvetna om att detta inte är en okontroversiell hållning.

Att mäta kategorier som inte finns – eller gör de?

Vi använder en blandning av begrepp, ord och metoder från olika forskningstraditioner. Ett av dem är ras-mässiga kategorier – i vissa texter rakt av ”ras” eller ”rasiala kategorier”. Många känner motvilja inför att det historiskt så oerhört belastade ordet ras på detta sätt återuppväcks men den studie av utseendekategorier vi genomfört görs av forskare inom ett forskningsfält där begreppet ses som nödvändigt. Och begreppet klargör på många sätt vad det handlar om. Samtidigt har vi svårt att själva förlika oss med det. Så är det ibland – även kloka personer kan landa i olika slutsatser. Vi får se vilka begrepp som om några år kommer att användas för att synliggöra hur personer bemöts i mänskliga kontakter utifrån ytliga kategorier som utseende.

Vi är medvetna om att de mått som används i många fall bara är *proxies* – ersättare, representanter eller något sådant för det vi verkligen vill mäta. Här finns olika tankar om vad som går att komma åt. Många förespråkar självdeklarerad grupptillhörighet som

utgångspunkt, andra nöjer sig med olika typer av tillgängliga registerdata som närmevärde för att inte tvinga oss att sortera människor i godtyckliga grupper. Eller av andra skäl. Ett sådant exempel är att vi använder ursprung i olika länder som *proxy* för tillhörighet till olika etniska grupper, till exempel svarta. Inställningen i denna fråga skiljer sig åt mellan olika länder.

Vi har brett en rad skribenter med olika inställning till frågan om etnisk mångfald att reflektera över den. Vi gav dem några tankar att utgå ifrån: ”Är (etnisk) mångfald på redaktioner och i medieutbudet betydelsefull – varför är den i så fall det – hur vill du i så fall att man tar sig an definitioner för att mäta framgång eller motgång – och hur ser du på de återkommande diskussionerna denna fråga väcker med anklagelser för skullmätning, omvänd rasism och identitetspolitik som skällsord från ena sidan och för strukturell rasism, vithetsnorm och bristande vilja till jämlikhet från den andra. Varför handlar så mycket av diskussionen om språk och ordval – och vad får det för konsekvenser? Varför verkar acceptansen för krav på jämlik representation för invandrade/personer med utländsk bakgrund/icke-vita/rasifierade eller vilka andra ord och definitioner vi väljer vara mindre än för jämställd representation för män och kvinnor? Varför verkar just etnisk mångfald väcka så mycket känslor i flera olika riktningar?”.

Vi hoppas att de samlade bidragen i denna skrift ska ta oss lite närmare svaren på några av dessa frågor.

Vi hade gärna presenterat ett kapitel som fördjupade sig i hur utlandsfödda och personer med utländsk bakgrund konsumerar medier. Här finns många ”icke-

lyssnare”, som *Sveriges Radios Rouzbeh Djalaie* formulerar det, och skillnaderna mot majoritetsbefolkningens mediekonsumtion vore intressant att analysera. Men när medieforskaren **Johan Lindell** tittade närmare på den SOM-data som är bästa tillgängliga statistik över olika gruppers mediekonsumtion, visade det sig att de svarande som uppgivit utländsk bakgrund skiljde sig från motsvarande grupp i hela befolkningen. Bortfallet av svarande förefaller ha skapat systematiska brister som gör att det inte skulle gå att göra några tillförlitliga analyser. Därför saknas sådan analys.

I ett inledande kapitel introducerar journalisten **Paul Frigyes** oss till fältet och dess många fasetter. Med nyfikenhet betraktar han hur samhällsdebatten har lett fram till en plats där vi ibland tycks inte kunna se skogen för alla träd – och där vi ofta fastnar i känsliga metadiskussioner. Han gör också nedslag i den befintliga forskningen, ger oss en översikt i hur situationen kan förstås i Sverige, samt redovisar en undersökning **Jill Eriksson** gjort för denna skrift som finner att makt-havarna i toppen av den svenska mediefären till helt dominerande del är inrikes födda.

Sayaka Osanami Törngren och **Sofia Ulver** har gjort den undersökning av vilka som syns på bästa sändningstid i *SVT1* och *TV4* som refereras i inledningen av denna text. Studien kategoriserar dem som syns i olika kategorier utifrån utseende. Tv-reklamen är mer mångfaldig än framförallt tv-underhållningen, med tv-journalistiken i en mellanposition. Som nämnts är svarta överrepresenterade rent numerärt på bästa sändningstid medan andra grupper ligger närmare sina befolkningsandelar med undantag för människor

med ursprung i mellanöstern, som är underrepresenterade i samtliga innehållskategorier. Men samtidigt är de icke-vita kategorierna också tydligt överrepresenterade i roller som saknar repliker och asiater i roller utan någon interaktion alls med andra. Kvantitativ och kvalitativ representation är olika saker.

I frånvaro av tillförlitliga dataserier om grupper så får man hitta innovativa vägar för att förstå vilka som syns och hörs i medierna. **Peter M. Dahlgren**, fil dr i medie- och kommunikationsvetenskap vid JMG, Göteborgs universitet, undersöker representationen av mångfalden i nyhetsrapporteringen, i termer av inrikesfödda respektive utrikesfödda, genom en ny och experimentell metod att identifiera namn som förekommer i massmedierna och sedan knyta namnen till personernas respektive födelseland. Bland resultaten kan nämnas att syriska namn är mest frekvent nämnda, näst efter svenska. 21 procent av namnen som nämns i svenska nyhetsmedier indikerar utrikes ursprung.

Rouzbah Djalalaie, journalist på *Sveriges Radio* och tidigare grundare till lokaltidningen *Södra sidan*, skriver en personlig text om den dissonans som han upplevde mellan det Vårberg som fanns utanför radhusets ytterdörr och det Vårberg som skildrades i lokaltidningen han fick i brevlådan. Nu, några år senare och som anställd på public service, arbetar Djalalaie för att nå den viktiga gruppen med ”icke-lyssnare” – sådana som står för långt bort från Sveriges Radios programutbud för att de överhuvudtaget ska vilja lyssna – ska känna att innehållet är relevant också för dem.

Någon annan som beslutade sig för att göra något åt en ensidig bevakning av utsatta områden är **Kerstin**

Gustafsson Figueroa, grundare och chefredaktör för *Nyhetsbyrån Järva*. I sin text beskriver hon hur journalister från innerstaden närmar sig förorterna med flackande blick och förutfattade meningar. Men också om hur gräsrotsjournalistik tillsammans med lokalbefolkningen i Järva kan ge en annan bild.

För vilka är egentligen dessa människor? Det är inte alltid så enkelt att svara på, visar det sig. Hur kan den svenska medievärlden, på en och samma gång, präglas av en nästan extremt positiv syn på mångfald, leva med en närmast totalt frånvaro av statistik om mångfald samt hysa en mycket negativ inställning till att faktiskt mäta mångfalden, frågar sig **Tobias Hübinette**, forskare vid Karlstads universitet, i en essä om vikten att ha samla in data utifrån relevanta kategorier, för att kunna förändra den bristande representationen i svenska medier.

Medieforskaren **Heike Graf**, professor vid Institutionen för kultur och lärande på Södertörns högskola, går i sitt kapitel igenom den forskning och de utredningar på området som har gjorts från 1970-talet och framåt. Graf konstaterar dock att det finns väldigt lite forskning inom området under det senaste decenniet. Hon konstaterar att forskningsfältet har låg status och att det dessutom har politiserats och gjort sig beroende av samhällsteorier som styrs av moraliska imperativ.

Andra länder har valt andra vägar för att tillskansa sig kunskap om mångfald i medierna, något som den tidigare reportern och programledaren på SVT, **Arash Mokhtari**, beskriver i sitt kapitel. För att söka inspiration och kunskap tittar han på hur de kulturella stormakterna USA och Storbritannien, samt våra

närmsta grannar Norge och Danmark, arbetar med mätning, nyckeltal och måluppfyllelse. Sverige står ut i den internationella jämförelsen trots – eller kanske på grund av? – en lång tradition av folkbokföring och statistik, finner Mokhtari.

Samtidigt finns en fara med att placera människor i fack utifrån hudfärg, födelseland eller etnicitet – oavsett hur goda intentioner som ligger bakom. Filmvetaren och skribenten **Hynek Pallas** utgår från sin egen invandrarbakgrund i ett kapitel som handlar om begränsningarna och fallgroparna med att alltför enögt använda etnicitet eller ras som kriterium för representation. Pallas pekar på andra faktorer som kan påverka val av yrke, både på individ- och grupp-nivå, och som därför bör tas i beaktande när åtgärder ska sättas in för att utjämna representationen i medier och andra kreativa yrken.

Jan Inge Jönhill, docent i sociologi, skriver om rötterna och utvecklingen av komplexa begrepp som ”ras” och hudfärg, samt om hur förförståelsen av sådana begrepp påverkar förändringsarbetet för en ökad mångfald hos medieföretagen. Genom att presentera sin egen forskning, där Jönhill har studerat både innehåll och produktionsförutsättningar, låter han oss förstå att vissa problem är strukturella, samt att missgynnande och diskriminering kan vara skadlig – även om orsakerna oftast är oavsiktliga. Samtidigt vänder han sig emot att mäta och använda självrapporterad grupptillhörighet eftersom det leder till partikulära identitetskonstruktioner som, enligt Jönhill, ironiskt nog riskerar att fragmentera grupper och polarisera diskussionen.

Just betydelsen av språk och gemensamma och inkluderande konventioner belyser **Nicole Kavander** och **Roshanak Fatahian**, grundare av *All of Us*, ett nätverk som arbetar för mångfald i kommunikationsbranschen, i sitt kapitel. De föreslår att vi, om vi vill att man ska kunna diskutera sann mångfald, måste börja med att ta bort vissa ord ur språket, förtydliga andra samt finna nya begrepp som kan hjälpa oss förstå världen.

Upsala Nya Tidnings politiska chefredaktör, **Sakine Madon**, argumenterar för att ”mångfaldsrekryteringar”, som svar på högljudda upprop på bland annat public service-företagen och som innebär krav på kvotering, reducerar människor till kollektiv. Resultatet blir, menar Madon, att man missar den viktigaste aspekten av individen: den egna kompetensen. Förlorare på det är, förutom individen självt, också journalistiken.

Malcom Kyeyune, opinionsskribent för bland annat *Göteborgs-Posten* och *Kvartal*, menar att vurmandet för mångfald skymmer klassmässiga ojämlikheter då ett fokus på hudfärg och etnicitet som mångfaldsindikatorer innebär att journalistskråets homogenitet tillåts bestå eftersom de socioekonomiska faktorerna fortfarande är oförändrade.

En intressant iakttagelse är att vi möts av berättelser, från väldigt olika håll, som vittnar om rädsla kring hela frågan om – ja vad ska vi kalla den? – etnisk mångfald. Från vissa positioner, ofta av personer med visst ursprung, ställs frågan ”Vågar jag använda det här ordet, trots att jag inte är en del av den grupp som omtalas?”. Från en annan position är rädslan kanske

”Kan jag som rasifierad säga ifrån om den här saken utan att ses som aktivist?”.

Det är ett laddat material och det har flera aktuella debatter visat – den kanske tydligaste följde efter uppropet *Vems SR?* under 2020. Men det är samtidigt ett viktigt område att diskutera utan onödig rädsla men förstås med rimlig respekt för dem som ser det annorlunda än du själv.

Vi hoppas att denna skrift ska ge diskussionen syre och bränsle i form av både resonemang och empiri.